

УДК 371.13 : 37.036

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ

Надія Щербакова

*Бердянський державний педагогічний університет,
вул. Шмідта, 4, Бердянськ, Україна, 71100*

Розглянуто проблему підготовки майбутнього педагога до виховання культури поведінки учнів. Схарактеризовано особливості організації діяльності студентів у процесі вивчення навчального курсу “Основи етикету та методика навчання школярів етикетним нормам”. З метою активізації педагогічного процесу запропоновано використовувати активні та інтерактивні методи в контексті формування в студентів знань з проблеми виховання в учнів етикетної поведінки. Наголошено на виробленні практичних навичок майбутнього вчителя під час проведення тренінгів-вправ та професійно орієнтованих ігор.

Ключові слова: професійна готовність, культура поведінки, професійно орієнтована гра.

Важливим завданням сучасної педагогічної науки в Україні є вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми у вищих навчальних закладах є забезпечення природного переходу студентів від навчальної до професійної діяльності, що підвищує особистісну мотивацію і самооцінку майбутніх фахівців та надає їм впевненості у власних силах. Сучасний учитель – це професіонал, який володіє психолого-педагогічними знаннями, професійними компетенціями, який має активний виховний вплив на підростаючу особистість.

У сучасній науці проблему формування готовності майбутнього вчителя розглядають у різних аспектах, зокрема: методологічні та методичні засади підготовки педагога (В. Луговий, О. Мороз, О. Пехота, І. Прокопенко та ін.); становлення професійної позиції сучасного вчителя (Є. Антипова, З. Курлянд, В. Семиченко, Л. Красовська та ін.); формування професійної компетентності фахівця (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.); підготовка майбутнього вчителя до інноваційної діяльності (І. Зязюн, Л. Карамушка та ін.). Концептуальні засади професійної підготовки вчителів початкової школи висвітлено в дослідженнях О. Абдулліної, Н. Бібік, М. Вашуленка, Л. Коваль, А. Крамаренко, Л. Петухової, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружої та інших. Водночас проблема підготовки вчителя до формування культури поведінки учнів потребує подальшого

вдосконалення, оскільки, як свідчить наш власний досвід і педагогічна практика, в загальноосвітніх закладах не завжди простежується відповідна цілеспрямована діяльність з боку педагога щодо виховання в учнів зазначеної якості. Це пояснюють, по-перше, тим, що загальноосвітня школа до цього часу зорієнтована головню на знаннєву модель навчально-виховного процесу, а по-друге, на жаль, учитель часто буває недостатньо підготовленим до реалізації виховних задач у контексті виховання культури поведінки учнів.

Наша мета – репрезентувати використання активних та інтерактивних методів навчання, які забезпечують формування готовності майбутнього вчителя до виховання культури поведінки учнів.

Аналіз сутності поняття “готовність” до формування культури поведінки учнів дає підстави стверджувати, що це комплексне явище з багатокомпонентною структурою, в якій найважливішим є позитивне ставлення до своєї професії, компетентність, професійні уміння та навички, спрямованість на діяльність, усвідомлення її значущості.

Для того щоб сформувані готовність майбутніх педагогів до виховання культури поведінки учнів початкової школи, ми розробили спеціальний курс “Основи етикету та методика навчання школярів етикетним нормам”. Оскільки в етикеті закладена техніка поведінки, засвоєння етикетних норм підвищує рівень її культури, незалежно від того, в якій сфері діяльності ця особистість розвивається. У змісті спецкурсу виокремлено такі два блоки: *інформаційно-аналітичний та практико-орієнтований*.

Мета інформаційно-аналітичного блоку – надати знання, необхідні майбутнім педагогам для систематичного та цілеспрямованого формування культури поведінки учнів. Під час засвоєння інформаційного матеріалу студенти ознайомилися з основними поняттями курсу “культура”, “поведінка”, “культура поведінки”, “етика”, “етикет”. Зокрема, наголошували на їхньому взаємозв’язку та взаємозалежності. Важливо було, щоб студенти усвідомили та засвоїли принципи, функції етикету. Це дасть змогу майбутнім педагогам обрати найадекватнішу модель поведінки, створюючи необхідні умови для педагогічного спілкування, що сприятиме підвищенню якості його діяльності взагалі й формуванню культури поведінки зокрема.

Студенти вчилися виконувати порівняльно-історичний аналіз культури поведінки в різні періоди розвитку людства; реалізовувати в педагогічній практиці власні уявлення про етикет; раціонально обирати форми, методи і засоби навчання школярів етикетним нормам; аналізувати та творчо вирішувати педагогічні ситуації; проводити спільну роботу з батьками та громадськістю щодо розвитку в дітей етикетної поведінки. Важливим було створювати умови, в яких студенти могли б застосовувати здобуті знання у сфері професійної життєдіяльності й особистого самовдосконалення; формувати і розвивати власну педагогічну культуру, пам’ятаючи, що

культура поведінки педагога має подвійне навантаження. По-перше, вона характеризує його як особистість, яка відповідає вимогам сучасного суспільства, а по-друге, вона є професійною якістю, що має виховний вплив. Тільки володіючи високим рівнем культури поведінки, педагог може якісно формувати її у тих, хто перебуває в межах його педагогічної діяльності.

Практико-орієнтований блок дав змогу формувати в майбутніх учителів уміння використовувати набуті теоретичні знання в процесі виховання культури поведінки учнів. Студенти оволодівали вмінням доцільно обирати форми і засоби роботи з формування культури поведінки молодших школярів; училися в процесі професійної діяльності використовувати особливості взаємодії й будувати суб'єкт-суб'єктні відносини, удосконалюючи власну вербальну й невербальну поведінку; дотримуватися педагогічного такту, прагнули до виховання витримки; намагалися поєднувати різні види виховних заходів у спілкуванні з учнями, їхнім батьками, колегами.

Для успішного активного засвоєння студентами теоретичних знань й вироблення практичних умінь та навичок придатні не всі форми педагогічного інструментарію, а лише ті, які в поєднанні з традиційними, з одного боку, створюють дидактичні й психологічні умови для спонукання до самостійної творчої й розумової діяльності, а з іншого – моделюють предметний і соціальний зміст майбутньої професії. Найвищий рівень готовності забезпечується саме під час застосування інтерактивних методів навчання, зокрема, таких як: педагогічні ситуації, тренінги-вправи, навчальні ігри тощо.

Зокрема, на лекціях та практичних заняттях використовували різні *педагогічні ситуації*. Наприклад, у школу прийшла мати учня 2-го класу і почала в присутності інших дітей з'ясовувати стосунки з учителем щодо успішності свого сина. Вона звинувачувала вчителя в необ'єктивності, некомпетентності. Як має поводити себе педагог? Інший приклад, учитель, диктуючи домашнє завдання, звертається до одного з учнів: "А ти, Назаре, теж пиши, бо знову скажеш, що не встиг. І спробуй на цей раз не виконати домашню роботу!" Хлопець червоніє, кладе ручку, відсовує від себе щоденник і тут же вирішує, на зло вчителю, не виконувати завдання, хоча раніше у нього й на думці такого не було. Прокоментуйте дії вчителя. Як він повинен себе поводити в такій ситуації відповідно до норм етикету?

Розв'язання подібних педагогічних ситуацій дало змогу майбутнім учителям, спираючись на отримані в процесі навчання знання та певний практичний досвід, знаходити різні шляхи їхнього вирішення, обговорювати запропоновані варіанти й обирати найбільш правильний спосіб для розв'язання конкретної ситуації.

У структуру майже кожного практичного заняття з метою набуття студентами конкретних практичних навичок, було включено й різні *тренінг-вправи*. Наприклад, важливого значення надавали тренінгам жестикуляції. Їхня мета полягала у виробленні вміння майбутніх педагогів адекватно використовувати жести. Наприклад, тренінг 1. Викладач пропонує декільком студентам перед аудиторією за допомогою жестів, які найчастіше використовують педагоги під час спілкування з учнями, показати: зауваження, звернути увагу на щось, прохання, заборону, здивування, схвалення тощо. Після того, як студенти покажуть відповідні жести, група аналізує й вибирає з них ті, що відповідають нормам етикету. У кінці обов'язково проводять рефлексію, студент сам оцінює якість виконаних дій. Тренінг 2. Студентам пропонують придумати й показати декілька невербальних прохань-звернень до учнів. Потім відтворити ці ж жести разом з мовленням: офіційно, нейтрально, доброзичливо, з відтінком незадоволення.

Як свідчить наш досвід, це допомагало майбутнім педагогам усвідомити важливість своїх рухів у процесі взаємодії з іншими, а також створювало передумови до керування ними. Виконуючи такі тренінгові вправи, студенти виявляли ширший інтерес до проблеми невербальної поведінки вчителя у процесі спілкування з учнями, батьками, колегами тощо. Варто наголосити на тому, що всі студенти групи займали активну позицію: одні – під час виконання завдань, інші – у процесі сприйняття побаченого та його аналізу.

Особливе значення в організації педагогічного процесу мали *професійно орієнтовані ігри*, оскільки давали змогу оптимально враховувати вимоги щодо обраної студентами спеціальності, створювати ситуації, в яких вони оволодівали мистецтвом культури спілкування, педагогічним мисленням, а також училися швидко й ефективно виконувати навчально-виховні дії. Такий підхід до навчання забезпечує зміну традиційної знаннєвої технології більш раціональною та ефективною, основу якої утворює імітаційно-рольове моделювання. Ігрова діяльність стимулювала свободу, самостійність, ініціативність, творчість студентів. Вони не тільки використовували відомі засоби спілкування, а й прогнозували, перевтілювалися, імпровізували. Використання ігор допомагало нам забезпечити емоційне та інтелектуально насичене середовище в студентській аудиторії. Нестандартні ситуації, що виникали під час гри, потребували від майбутнього вчителя адекватно приймати рішення. Водночас потрібно було виконувати детальний аналіз ситуації, зіставляти виділені проблеми з вже набутим досвідом, шукати альтернативний вихід із ситуації, вміти обґрунтовувати обраний метод чи прийом. Саме тому можна стверджувати, що професійно орієнтовані ігри є одним із дієвих методів вироблення в

майбутніх спеціалістів професійних умінь та навичок щодо виховання культури поведінки школярів.

Упроваджуючи професійно орієнтовану гру в педагогічний процес, ми дотримувались певної логіки її проведення. Структура гри охоплювали три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Рис. 1. Упровадження гри в навчально-виховний процес ВНЗ

Зазвичай, на підготовчому етапі відбувалася мотивація студентів, проводили індивідуальні консультації, обговорювали змістове наповнення гри. Під час проведення заняття увагу зосереджували на формуванні професійних умінь і навичок учасників гри. Важливим був етап підведення підсумків заняття шляхом рефлексивної діяльності студентів.

Підготовка та проведення занять у формі професійно орієнтованої гри відбувалася відповідно до таких *вимог*: чітко уявляти мету гри; вміти планувати власні дії, перевтілюватись відповідно до взятої на себе ролі; показувати зв'язок теорії з практикою; використовувати різні візуалізаційні засоби. Виступ студентів мав бути лаконічним, обґрунтованим, доказовим, послідовним, у висновках потрібно було сформулювати практичні поради щодо виховання етикетної поведінки учнів.

Зокрема, після вивчення теми “Етикет як важлива частина поведінкової культури особистості” узагальнення теоретичних знань та формування

професійних умінь студентів відбувалося на практичному занятті “Міська науково-практична конференція на тему: Шляхи формування культури поведінки учнів”. Конференцію планували провести у спосіб прослуховування та обговорення доповідей фахівців різного рівня кваліфікації (керівників освіти, науковців, учителів).

Мета рольової гри передбачала: *мотивувати* майбутніх учителів на забезпечення соціального досвіду учнів; *закріпити* знання про сутність культури поведінки та про можливості початкової школи у формуванні етикетних норм учнів; *вчити* працювати з науковою та методичною літературою, конструювати та презентувати виступ, вміти переконливо висловлювати міркування та знаходити прийоми впливу на думку слухачів.

На підготовчому етапі до проведення цього заняття було визначено ролі учасників гри (завідувач міським відділом освіти, психолог-науковець, педагог-науковець, вчителі-доповідачі та вчителі-слухачі, експерти) та сплановано їхню діяльність. Після цього було надано інструкції для кожного учасника гри.

Інструкція “завідувачу міським відділом освіти”. Добре уявляти свою роль для того, щоб адекватно перевтілюватись. Вивчити рекомендовану літературу з проблеми. На підставі аналізу масової педагогічної практики дібрати та репрезентувати факти, які свідчатимуть про актуальність обраної теми. Можна репрезентувати аналіз роботи за цією проблемою шкіл, у яких студенти проходили психолого-педагогічну практику.

Інструкція “психологу-науковицю”. Вивчити рекомендовану літературу з порушеної проблеми. Повідомити слухачам конференції про поведінку як психологічне явище та про специфічні психологічні особливості молодших школярів, які впливають на їхнє ставлення до оточуючих. Акцентувати увагу на взаємозв’язку культури поведінки з процесом соціалізації особистості. Розкрити зв’язок поведінки дитини з розвитком її мислення; з’ясувати вплив емоцій на поведінку учня.

Інструкція “педагогу-науковицю”. Проаналізувати науково-педагогічні розвідки щодо виховання культури поведінки учнів. Визначити поняття культура поведінки на основі словникової, енциклопедичної літератури. Наголошувати на етичній основі культурної поведінки учнів, визначити місце етикету у виховному процесі. Простежити зв’язок поведінки школярів з вимогами суспільства. Обґрунтувати зміст основних положень “Правил поведінки учнів” у школі та повсякденному житті.

Інструкція першому “вчителю-доповідачу”. Опрацювати запропоновану методичну літературу з проблеми виховання в учнів етикетної поведінки. Розкрити основні критерії оцінки вихованості учнів. Визначити зміст показників: ввічливість, уважність, організованість, скромність, тактовність, чуйність, готовність прийти на допомогу тим, хто її потребує.

Інструкція другому “вчителю-дповідачу”. Репрезентувати виховний потенціал навчальних предметів у початковій школі щодо виховання етикетної поведінки в учнів. Поєднати теорію з практикою (Читанка, Я і Україна, Математика, Малювання, Музика тощо).

Інструкція експертам. Вивчити психолого-педагогічну літературу відповідно до теми. Аналізувати виступи студентів з урахуванням сутності проблеми “шляхи виховання культури поведінки учнів”. Звертати увагу на педагогічну майстерність доповідачів: компетентність, артистизм, стиль мовлення, зовнішній вигляд та манеру поведінки учасників, вміння чітко визначати власну позицію, виявлення толерантності до думок інших.

Зазначимо, що під час обговорення проблеми студенти використовували досвід кращих вчителів шкіл, у яких проходили педагогічну практику. Вчилися обґрунтовувати причини, які викликають труднощі у роботі вчителя, виявляли прагнення виконувати в майбутньому цілеспрямовану роботу щодо виховання культури поведінки учнів.

Отже, у процесі формування готовності вчителя до виховання культури поведінки учнів важливе використання інтерактивних методів навчання. Саме завдяки цьому в майбутніх спеціалістів формуються професійні вміння та навички, що дають їм змогу вводити дітей у світ людської культури, створювати необхідні умови для їхнього гармонійного розвитку.

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848с.
2. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 330 с.
3. Мільто Л. О. Методика розв’язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто. – [2-ге вид., переробл. і доповн.] – Х. : Ранок-НТ, 2004. – 152 с.
4. Щербакова Н. Основи етикету та методика навчання школярів етикетним нормам : навч. метод. комплекс / Н. Щербакова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. – 168 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 12.08.2016
прийнята до друку 26.08.2016*

**FORMING OF TEACHER'S READINESS FOR THE UPBRINGING
OF PUPILS' BEHAVIORAL CULTURE**

Nadiya Sherbakova

*Berdiansk State Pedagogical University
Shmidta Str., 4, Berdyansk, Ukraine, UA – 71100*

Article grounds the actuality of problem of training future primary school teacher for the upbringing Pupils' Behavioral Culture. On the basis of previous research and on the basis of own experience of work at secondary school and at high educational establishment, there are characterized peculiarities of organization students' activity during the process of studying educational course "Foundations etiquette and method of teaching pupils etiquette norms". According to the author's point of view (with the aim of activation of pedagogical process) there have to be used active and interactive methods which will provide forming of students' knowledge and appropriate competences on problems of pupils' etiquette behavior. Within the research the especial attention is accented on the elaboration of practice skills of future teacher during the solving of specific practical pedagogical situation; during the conducting of training-exercises and professionally-oriented games during the seminars and practice lessons. Basing on the example of specific education game the author represents the content, structure and positive results of students' activity.

Key words: professional readiness, culture of behavior, professionally-oriented game.